

INGLIZ TILIDAGI LAQABLARNING YASALISHIDA KOMPOZITSIYA HODISASI

*A.Obidova, doktorant,
Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona*

Tilshunoslikda kompozitsiya (composition) hodisasi yangi soʻzlarni ikki yoki undan ortiq mustaqil soʻzlarning qoʻshilishi orqali hosil qilish jarayonini anglatadi. Bu hodisa ingliz tilida keng tarqalgan soʻz yasash usullaridan biri boʻlib, u nafaqat umumtil leksikasida, balki laqab va taxallus (nickname va pseudonym)larning shakllanishida ham muhim rol oʻynaydi. Kompozitsion tuzilishga ega boʻlgan laqablar fonetik, semantik va stilistik jihatdan ifodali boʻlib, ular insonning feʼl-atvori, tashqi koʻrinishi, kasbi yoki ijtimoiy maqomini ifodalashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Kompozitsiya hodisasi, odatda, ikkita asosiy soʻzning qoʻshilishidan hosil boʻladi:

1. *Ot + ot* (masalan: *Ladybird, Milkman*),
2. *Sifat + ot* (masalan: *Bighead, Sweetheart*),
3. *Ot + feʼl* (masalan: *Crybaby, Pickpocket*),
4. *Feʼl + ot* (masalan: *Breakneck, Cutthroat*).

Luqaviy nuqtai nazardan, bunday birliklar mazmunij jihatdan yaxlit boʻladi, ammo ularning komponentlari oʻzining asl maʼnosini qisman saqlab qoladi. Laqab va taxalluslarda kompozitsiya qoʻllanishi, asosan, tasviriylilik, mazmunij ifodalilik va yodda qolarli effekt yaratish maqsadida yuzaga keladi.

Kompozitsion laqablar yasash xususiyatiga koʻra quyidagi turlarga boʻlinadi:

1. Shaxsiy xususiyatlarga asoslangan kompozitsion laqablar

Bu turdagi laqablar insonning tashqi koʻrinishi, xulq-atvori yoki odatlariga ishora qiladi. Masalan, *Bigmouth* (“koʻp gapiruvchi”) yoki *Slowpoke* (“sust harakatlanuvchi kishi”) laqablari insonning xulqini kinoyali tarzda ifodalaydi. Bu

kabi laqablar odatda ijtimoiy guruhlar ichida shakllanadi va norasmiy muloqotda ishlatiladi.

Shuningdek, *Sweetheart*, *Hothead*, *Lazybones* kabi laqablar ham kompozitsion tuzilishga ega bo'lib, ular shaxsning his-tuyg'ulari yoki temperamentini ifodalaydi. Ularning mazmunida kinoya yoki ijobiy baho elementlari bo'lishi mumkin.

2. Kasb va faoliyatga asoslangan kompozitsion laqablar

Ba'zi laqablar insonning kasbi yoki faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Masalan, *Bookworm* ("kitobxo'r") laqabi o'qishni yoqtiruvchi odamlarga nisbatan ishlatilsa, *Cowboy* ("kovboy") yoki *Fisherman* ("baliqchi") kabi nomlar ham aynan kasbiy yoki hayot tarzini ifodalaydi.

Shuningdek, *Pickpocket* ("o'g'ri", so'zma-so'z "cho'ntak teruvchi") laqabi tarixan jinoyatchilar orasida ishlatilgan, keyinchalik esa badiiy asarlarda obraz yaratish vositasiga aylangan.

3. Etnik va ijtimoiy stereotiplarga asoslangan kompozitsion laqablar

Kompozitsiya hodisasi etnik yoki ijtimoiy stereotiplarni ifodalovchi laqablarda ham ko'p uchraydi. Masalan, *Bean-eater* ("loviya yeyuvchi") ispan yoki italyan millatiga mansub kishilar uchun ishlatilgan, *Limey* ("ohak yeyuvchi") esa ingliz dengizchilariga nisbatan tarixiy laqab hisoblanadi.

Bunday laqablar dastlab xalq og'zaki nutqida paydo bo'lgan bo'lsa-da, keyinchalik adabiyot va publitsistikada ham qo'llanila boshlangan. Kompozitsion tuzilish bu yerda semantik kuchaytiruvchi vosita sifatida ishlaydi — laqabning ohangdorligini va obrazlilikini oshiradi.

4. Hayvon obraziga asoslangan kompozitsion laqablar

Ingliz tilida hayvon nomlari asosida yaratilgan laqablar keng tarqalgan. Masalan, *Eagle-Eye* ("sokin kuzatuvchi, chaqqon nigohli"), *Fox-Man* ("ayyor kishi"), *Bulldog* ("qat'iyatli, jasur shaxs") kabi laqablar metaforik xarakterga ega. Bu kabi laqablar inson va hayvon xususiyatlarini qiyoslash orqali yangi semantik mazmun yaratadi.

Kompozitsion laqablar nafaqat semantik, balki fonetik jihatdan ham

jarangdorlik kasb etadi. Ular ko‘pincha alliteratsiya (undoshlarning takrori) yoki assonans (unli tovushlarning uyg‘unligi) bilan uyg‘unlashgan holda ishlatiladi. Masalan, *Dirty Dan*, *Crazy Cat*, *Busy Bee* kabi laqablar fonetik uyg‘unlik orqali yodda qolarli ohang yaratadi.

Stilistik nuqtai nazardan, kompozitsion laqablar ironik, kinoyali yoki quvnoq ohangda qo‘llanadi. Ular ijtimoiy tarmoqlar, sahna nomlari (stage names), sport maydonlari va siyosiy maydonlarda faol ishlatiladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi laqablarning yasalishida kompozitsiya hodisasi eng samarali so‘z yasash usullaridan biri hisoblanadi. Bunday laqablar o‘zida fonetik uyg‘unlik, semantik ifodalilik va stilistik obrazlilikni mujassamlashtiradi. Ular nafaqat insonning shaxsiy yoki ijtimoiy xususiyatlarini ifodalaydi, balki tilning badiiy imkoniyatlarini ham namoyon etadi. Kompozitsion laqablar orqali tilning yaratuvchanlik qudrati, xalqning dunyoqarashi va madaniy stereotiplari o‘z ifodasini topadi. Shu bois bu hodisani o‘rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy va sotsiologik jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge University Press, 2019. – 499 p.
2. Galperin, I. R. *Stylistics*. – Moscow: Higher School Publishing House, 1981. – 334 p.
3. Bauer, L. *English Word-Formation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 312 p.
4. Marchand, H. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. – Munich: C.H. Beck, 1969. – 408 p.
5. Algeo, J. *Word-Formation in English*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 264 p.
6. Adams, V. *An Introduction to Modern English Word-Formation*. – London: Longman, 1973. – 256 p.
7. Plag, I. *Word-Formation in English*. – Cambridge University Press, 2003. – 245 p.
8. Kipfer, B. A. *Word Origins and How We Know Them: Etymology for Everyone*. – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2008. – 320 p.